

LA CONFLUÈNCIA DE CONCESSIÓ I ADVERSATIVITAT EN LA CONSTRUCCIÓ DEL DISCURS ARGUMENTATIU

ENRIC PORTALÉS LLOP

(Universitat Jaume I)

1 INTRODUCCIÓ

La nostra línia d'investigació parteix de la teoria de l'argumentació en la llengua (Anscombe / Ducrot 1983) i s'endinsa en la identificació dels mecanismes lingüístics que caracteritzen la seqüència argumentativa en català.

Entre aquests mecanismes, ens hem especialitzat en l'expressió de l'anomenada *estratègia concessiva* a partir de l'anàlisi de textos d'estudiants universitaris en què identifiquem l'ús de nexes concessius amb la finalitat de contraargumentar sense danyar la imatge de l'enunciador (*ethos*).

La nostra intenció és doble. Volem demostrar que la majoria d'estudiants prefereixen l'ús d'estructures adversatives en la construcció de les seqüències argumentatives, perquè es tracta d'estratègies més habituals que s'aprenen de manera natural per defensar de forma simple les pròpies opinions. I conscienciar els professors i professores de tots els nivells educatius de la necessitat d'aprofundir en l'ensenyament dels recursos argumentatius en general, i de la concessió en particular, perquè considerem (amb molts d'altres com Camps, Dolz, Guy Bassart o Ferrer) que l'ensenyament de l'argumentació no sols permet assolir una bona competència comunicativa entre els alumnes, sinó que també els ensinistra en la identificació dels discursos persuasius i en la capacitat de poder-los rebatre perquè esdevinguin ciutadans més lliures.

La comunicació, per tant, conté una part teòrica en què justifiquem la confluència pragmàtica de les oracions concessives i adversatives en la consecució de l'estratègia concessiva i una altra part en què s'exemplifiquen els usos adversatius amb funció concessiva i també estructures concessives no tipificades en textos reals d'estudiants universitaris.

La conclusió s'encamina en la defensa que l'ús d'estructures concessives seria molt més eficaç argumentativament i per això cal que hom hi doni la importància que es mereix en l'ensenyament de la llengua.

2 CARACTERITZACIÓ DE LES ORACIONS CONCESSIVES

Les oracions concessives es caracteritzen per l'estructura binària d'interdependència, la qual cosa dificulta la divisió tradicional entre principal i subordinada que definiria aquest grup d'oracions incloses entre les subordinades adverbials no circumstancials. D'altra banda, la interpretació semàntica d'aquestes construccions es basa en la relació de causa i efecte:

«Les construccions concessives poden, així, ser vistes com una mena de negació externa de la “relació de causa i efecte”, on és presentada una causa ineficient, que es comptabilitza amb un efecte contrari a l'expectativa (König, 1991)» (Salvador 2002: 2980).

Segons Salvador, les construccions concessives comparteixen estratègies amb les condicionals i alguns procediments de la coordinació adversativa.

Pel que fa a la semblança entre concessives i adversatives, Badia i Margarit (1994) ja s'hi refereix i, fins i tot, les situa al mateix nivell; les adversatives, per a les coordinades i les concessives, per a les subordinades. Segons ell:

«En suma, dues accions de sentit contraposat poden canalitzar-se cap a l'oració composta, sigui per la via de la coordinació (en forma d'oracions adversatives), sigui per la de la subordinació (en forma d'oracions concessives)» (Badia i Margarit 1994: 396).

El fet que, de vegades, la conjunció *encara que* s'usi amb el valor de *però* i que *però* posposat (com ja advertia Fabra 1956 [2002]: 179) pugui fer la funció d'una concessiva, el condueix a aquesta conclusió.

També s'hi han referit (entre molts d'altres) Serra i Prunyonosa (2002: 2226) els quals consideren que la proximitat semàntica d'ambdues oracions ha fet dubtar del caràcter coordinat de les adversatives i les ha considerat en alguns casos com a interordinades. Tanmateix, expressen de manera clara les diferències gramaticals entre les adversatives i les concessives. Consideren que, en les concessives, el membre introduït pel connector pot ser desplaçat i ocupar el segon lloc de l'estructura bimembre; en canvi, en les adversatives, la tesi sempre és la primera i no es pot desplaçar:

- (1) S'expressa bé, *encara que* no ha estudiat.
- (2) *Encara que* no ha estudiat, s'expressa bé.
- (3) S'expressa bé, *però* no ha estudiat.
- (4) *Però no ha estudiat, s'expressa bé.

En el mateix sentit Cuenca (1991): «La concessiva destaca la tesi, és a dir, l'origen nocional de la relació, i l'adversativitat destaca l'antítesi, el resultat» (1991: 118). Així doncs, s'establiria una diferència significativa entre la part que s'hi destaca. I encara més:

«Podem dir que la posposició d'una concessiva crea una mena de contradicció: un element que semànticament s'interpreta com a origen (tesi) informativament, en canvi, s'interpreta com a rema. Aquesta contradicció fa que es pugui reinterpretar l'esquema concessiu habitual 'antítesi nexa tesi' com a 'tesi nexa antítesi', passant així a coincidir amb l'estructura semàntica i funcional de les adversatives» (Cuenca 1991: 118).

Tanmateix, la coincidència de les concessives amb les adversatives només es produeix en el grup de les adversatives no excloents o restrictives que tenen com a nexa característic la conjunció *però*.

D'altra banda, les oracions concessives poden expressar-se amb l'indicatiu i amb el subjuntiu en la subordinada, mentre que les adversatives només poden fer-ho en indicatiu:

- (5) S'expressa bé, encara que no hagi estudiat.
- (6) *S'expressa bé, però no hagi estudiat.

Salvador separa les concessives en dos grups, les *condicionals concessives* i les *concessives pures*. El primer és un grup heterogeni que comparteix molts trets amb les condicionals i el segon, s'acosta al territori de les adversatives si se'n destaca la tesi per damunt de l'antítesi.

2.1 L'alternança modal de les concessives

Les oracions concessives poden anar en mode indicatiu i en mode subjuntiu; tanmateix, l'elecció del mode té conseqüències interpretatives diferents. Pel que fa a les concessives pures, prefereixen l'ús de l'indicatiu, però la introducció del subjuntiu té un valor anafòric de referència a una informació introduïda o coneguda pels interlocutors. Pel contrari, les condicionals concessives usen sempre el subjuntiu, per tal com el contingut semàntic manifesta la consecució de la principal, fins i tot en el cas (del tot improbable) que es donessin les condicions descrites en la subordinada.

Ara bé, en el cas de les concessives pures, hi ha connectors (com *per bé que*, *tot i que* i *si bé*) que només admeten l'indicatiu en el cas de les condicionals concessives. I ara, entre les condicionals concessives, les escalars introduïdes en la pròtasi per *fins i tot si* (i *ni tan sols si*) només poden expressar-se en indicatiu, i les alternatives (com ja hem dit) construïdes amb la correlació *tant... si*, *com si*, exigeixen també el mode indicatiu.

Amb tot, l'estructura concessiva no s'identifica amb un motlle sintàctic determinat; hi pot aparèixer en la juxtaposició, la coordinació o la subordinació (Bango de la Campa / Donaire 2006).

Podem dir el mateix pel que fa a la recurrència de diferents tipus de concessives sense connector específic que, bé per contrast semàntic, bé per contrast pragmàtic, marquen una contraargumentació eficient (Salvador 2009).

En primer lloc, podem trobar oracions subordinades en les quals s'expressa un argument en la subordinada que serà contradit per la principal:

(7) Sent tan bon jugador, no és gens cregut.

En segon lloc, podem trobar oracions coordinades copulatives en què el connector uneix dues proposicions contràries, de les quals, la segona es manifesta amb major força argumentativa:

(8) En la competició tots li fèiem costat *i* no li calia.

En tercer lloc, també poden tenir un valor concessiu alguns connectors adversatius (ja hem vist que la línia de separació entre ambdós tipus d'oracions és ben difusa) en què la primera oració aporta l'acceptació d'un argument que sembla convocat per alguna altra veu que coincideix amb allò que reconeixen els interlocutors:

(9) És un bona peça, però ningú no ho diria.

En quart lloc, una construcció condicional amb pròtasi assumida que convoca, com en el cas anterior, un argument polifònic acceptat pel locutor que es podria interpretar com una intervenció prèvia del contrari:

(10) Si tu has fet un bon paper, ell també se'n sortirà.

En cinquè lloc, podem trobar construccions concessives a partir d'una represa anafòrica d'un argument anterior; d'aquesta manera, es contraargumenta a favor d'una idea contrària, tot i acceptar-ne parcialment l'argumentació anterior:

(11) [...] A banda de tot el que s'ha dit, el desenvolupament de la història és perfecte.¹

Cal dir que aquest és el procediment habitual que ha donat al llarg de la història els diversos connectors concessius en la majoria de les llengües.

1. Ressenya sobre *Els homes que no estimaven les dones* (2008) d'Stieg Larsson.

Quan aquestes construccions perden el significat lèxic i manifesten únicament una contraposició entre enunciats.

Finalment, una altra construcció que també esdevé un mecanisme diacrònic de creació de connectors concessius és l'ús de mots semànticament plens que aporten la idea d'aprovació o desaprovació de l'enunciat. Paraules que, amb el pas del temps també perdran el contingut semàntic i esdevindran simples peces d'encaix, connectors prototípicament concessius. Observem-ho en aquest parell d'exemples. El primer (12) usa la peça lèxica encara plena amb un sentit positiu, malgrat que manifesta l'acceptació parcial per rebatre'n la conseqüència. En canvi, a (13) ja apareix el mateix mot gramaticalitzat com a connector i participa de les característiques d'aquests (mobilitat, per exemple):

- (12) *Bé* que sembla dur, té el seu coret.
 (13) *Si bé* de tots és coneguda la seua dedicació a l'estudi de la comunicació en les relacions humanes, presenta amb aquesta darrera lectura, en termes globals, la relació entre els instints primitius de la comunicació i de la seducció.²

Aquesta succinta exposició mostra l'extraordinària varietat d'estructures que els parlants usen per manifestar la negociació discursiva, l'estratègia de la concessivitat. A més, aquesta estratègia també ens situa més enllà dels límits oracionals i, de vegades, apareix com una estratègia discursiva, de tal manera que ocupa una posició intermèdia entre ambdós àmbits, l'oracional i el discursiu.

3 L'ESTRATÈGIA CONCESSIVA

La concessivitat consisteix a manifestar una postura dialogant del locutor, una mena d'engany pragmàtic que el distancia de la visió intransigent que l'interlocutor podria fer-se'n en sentir les posicions contràries a les seues tesis. El locutor vol mostrar-se receptiu, negociador, però, en el fons, no pensa acceptar les tesis contràries, tot i que manifesta compartir-les parcialment. Ja Quintilià en recomanava l'ús per mostrar habilitat oratòria i una certa objectivitat a l'adversari, i evitar així la refutació directa que s'interpretaria com una falta d'experiència dialèctica (recollit per Perelman / Olbrechts-Tyteca 1989).

Es tracta, en definitiva, d'una maniobra dissuasòria que pretén desarmar l'adversari dialèctic, perquè en confiar-se de l'acceptació parcial de les seues tesis, no pugui contraatacar. Correspon, en part, a la construcció de

2. Ressenya sobre *L'instint de la seducció* (2008) de Sebastià Serrano.

l'*ethos* del locutor que vol presentar-se davant de l'interlocutor com receptor i disposat a arribar a un acord.³

Aquesta estratègia, que és relativament fàcil d'identificar en els discursos plurigestionats o dialogats, es manifesta en l'alternança dels diversos torns de parla mitjançant uns mecanismes retòrics que són percebuts com concessius per part dels diversos participants en la conversa, el debat, la discussió o la tertúlia. Tanmateix, en el discurs monologat, i especialment escrit, els mecanismes retòrics (com destaca Salvador 2009) es transformen en mecanismes gramaticals.

En el discurs escrit monologat, l'autor haurà d'imaginar els diferents punts de vista que poden suscitar les seues tesis i aconseguir que els lectors es vegin reflectits en la manifestació explícita de les diverses postures dialògiques que es puguin desencadenar (Perelman / Olbrechts-Tyteca 1989).

Anna Camps (1995) recull l'aportació de Bajtin (1979) i considera amb ell que aquests textos argumentatius escrits, en els quals és el mateix autor qui enuncia els punts de vista contraris, els discuteix, n'introdueix objeccions, etc., representen la complicació dels gèneres discursius primaris i passen a ser denominats gèneres discursius secundaris. Així doncs, és l'escriptor qui defensa les seues pròpies tesis, però, al mateix temps, ha de prendre una postura contrària (o diverses postures contràries) per continuar defensant-les mitjançant la negació de les possibles adversitats que el lector (o els lectors) poguessin manifestar. D'aquesta manera, ha d'aconseguir que els lectors s'hi vegin identificats i tinguts en compte en el ventall de possibles refutacions que l'autor hagi introduït en el seu text.

Aquest caràcter dialògic (encara que fals, en realitat) ens condueix a la consideració d'una estratègia polifònica en qualsevol text argumentatiu escrit (també en l'oral, però no ens hi detindrem ara) com manifesten Anscombe / Ducrot i recullen Bango de la Campa / Donaire (2006). Anscombe (1983) manifesta que tot locutor d'una enunciació posa en escena una sèrie d'enunciadors que són responsables dels actes il·locutius respectius. L'estratègia consisteix a utilitzar aquests enunciadors per defensar la posició discursiva del locutor. La definició de l'estratègia concessiva en paraules del mateix autor:

«Définition: soit L le locuteur d'un discours suivi X Connec Y où X et Y sont des énoncés (ou des suites d'énoncés), et Connec un certain connecteur. Nous dirons que L est, dans son discours, l'auteur d'une *stratégie concessive* si L met en scène cinq énonciateurs e1, e2, e3, e4, e5... (Anscombe 1983: 52).

L'enunciador e1 defensa una proposició *p*, e2 argumenta en favor d'una conclusió *r*, e3 defensa una proposició *q*, e4 s'oposa a l'argumentació de e2

3. Per a la noció de l'*ethos*: Maingueneau (2002) i Amossy (2010).

i e5 accepta la proposició *p*. Cada enunciator es responsabilitza d'un enunciat, mentre que el locutor només comparteix el punt de vista dels darrers enunciadors que el condueixen a la negació de les tesis dels primers.

A aquesta idea polifònica de l'estratègia concessiva, Bango de la Campa / Donaire (2006) afegeixen la teoria dels estereotips, també expressada per Anscombe (2001), i reformulen una definició tenint en compte ambdues aproximacions.

«*L* es autor de una estrategia concesiva si convoca cinco enunciadores, a saber: a) Un enunciador e1 responsable del punto de vista P1 (*p*); b) Un enunciador e2 responsable del punto de vista e2 (*q*); c) Un enunciador e3 que convoca una frase estereotípica vinculada a *p*; d) Un enunciador e4 que se opondrá a una argumentación en el sentido de e3; e) Un enunciador e5 que vincula el punto de vista P1 al punto de vista P2. Además *L* no se identifica con e3, y se identifica, en cambio, con e4 y e5» (Bango de la Campa / Donaire 2006: 183).

La teoria dels estereotips es basa que el significat d'un mot es construeix a partir de la selecció d'una sèrie d'enunciats (enunciats estereotipats) en els quals apareix. Així doncs, quan enunciem un mot convoquem en l'interlocutor una sèrie de frases en les quals l'ha sentit o l'ha usat i confereix així el sentit exacte del mot en l'enunciat corresponent.

La introducció d'aquesta teoria en la definició de l'estratègia concessiva ens interessa perquè explica les relacions semàntiques que s'han d'establir entre els dos continguts contraposats, és a dir, els estereotips estableixen una sèrie de restriccions (o constriccions semàntiques) que impedeixen algunes relacions semàntiques i n'afavoreixen d'altres. En els exemples següents, és evident que les restriccions actuen de manera que impossibiliten l'estratègia concessiva en el segon, mentre que la permeten i la propicien en el primer:

(14) Encara que tanquis la finestra, tindràs fred.

(15) ?Encara que tanquis la finestra, plourà.

Sigui com sigui, l'estratègia concessiva en el discurs escrit ens proporciona les eines necessàries per tal d'analitzar el treball que ens proposem. Aquesta posició dialogant, empàtica de l'escriptor interessa des del punt de vista pragmàtic i condueix a l'ensinistrament de la polifonia, cosa que permetrà l'aprenentatge de l'habilitat concessiva.

4 PRAGMÀTICA DE LA CONCESSIVITAT EN TEXTOS D'ESTUDIANTS

La recerca s'ha basat en l'anàlisi de diversos treballs d'estudiants universitaris, la majoria dels quals pertanyen als darrers cursos de l'antiga diplomatura de Magisteri. L'objectiu de l'escrit era la composició d'un text típicament argumentatiu: la ressenya bibliogràfica. Els estudiants havien de

practicar un text en què es conjuguen de manera equilibrada les seqüències narratives i argumentatives sense un ensinistrament específic de l'estratègia concessiva; de fet, aquest text és la base per a treballar-la posteriorment tot reconeixent-la i aplicant-la des de les diverses modalitats. Es tracta per tant, d'un reconeixement de l'estat de la qüestió amb la finalitat d'un aprenentatge posterior. Així doncs, hem constatat que la majoria dels estudiants no usen connectors concessius, perquè en desconeixen la utilitat argumentativa; en canvi, hem pogut veure com l'ús d'oracions adversatives és generalitzat, en la majoria dels casos, amb una intenció clarament concessiva. De fet, hem trobat un 75% d'usos del connector *però*, front a un 30% d'ús del connector *encara que*.

No és que la nostra intenció sigui que no s'usin les oracions adversatives amb finalitat concessiva, ben al contrari, l'ús del connector *però* és, certament, l'inici de l'aprenentatge de l'estratègia concessiva. La majoria dels nostres estudiants reconeixen fàcilment les coordinades adversatives perquè les usen en la seua parla habitual; tanmateix, hem observat que l'ús de les concessives exigeix un aprenentatge específic per tal d'aconseguir-ne una competència acceptable.

Veurem a continuació alguns dels exemples més interessants dels usos adversatius amb finalitat concessiva que ens han servit posteriorment de base per a la introducció dels connectors concessius.

(16a) Es pot fer un programa o una sèrie amb tots els ingredients per triomfar, *però* l'espectador és qui té l'última paraula i si no li agrada, canviarà de cadena amb un simple moviment de dit.⁴

Aquest enunciat usa de manera adequada el connector adversatiu; tanmateix, podem fer notar que seria tant o més efectiva una construcció concessiva si el que pretenem és que la nostra afirmació sigui incontestable:

(16b) *Encara que* es faci un programa o una sèrie amb tots els ingredients per triomfar, l'espectador és qui té l'última paraula i, si no li agrada, canviarà de cadena amb un simple moviment de dit.

En el següent, encara podem percebre millor la conveniència pragmàtica de l'ús de la concessiva:

(17a) El llibre fou publicat el 2004, després de les derrotes dels demòcrates als Estats Units. Però és una visió més global i europea la que ens fa tindre aquesta obra com una joia útil i digna de rellegir i posar en pràctica.⁵

4. Ressenya realitzada sobre el llibre *Com mirar la tele sense prendre mal* (2009) de Piti Español.

5. Ressenya sobre el llibre *No pensis en un elefant* (2004) de George Lakoff.

L'enunciat pretén justificar la utilitat de la teoria aplicada en l'assaig, encara que es va plantejar amb una finalitat concreta: aconseguir que els demòcrates nord-americans superaren les mancances ideològiques que els feien perdre les eleccions successivament a favor dels republicans. Per això, seria més efectiva la redacció que proposem:

(17b) Tot i que el llibre es va publicar el 2004, després de les derrotes dels demòcrates als Estats Units, podem aplicar-ne les conclusions als partits progressistes europeus.

Podem exemplificar també amb enunciats en què no hi ha cap element pròpiament adversatiu ni concessiu, malgrat que interpretem la intenció concessiva mitjançant una construcció de confrontació tesi-antítesi. Vegem-ho:

(18a) La idea de benefici és, evidentment, inseparable dels conceptes de publicitat i màrqueting. I Toscani no ho nega. *Simplement* tracta de descobrir-nos una manera molt més cívica i compromesa d'acostar-se al benefici corporatiu.⁶

Notem com amb l'adverbi *simplement* s'ha introduït una antítesi parcial de confrontació amb la tesi, ni més ni menys, que una construcció concessiva. Per això, aconsellem un ús més específic:

(18b) *Si bé* la idea de benefici és, evidentment, inseparable dels conceptes de publicitat i màrqueting, Toscani tracta de descobrir-nos una manera molt més cívica i compromesa d'acostar-se al benefici corporatiu.

Una altra mostra d'aquestes característiques pren una estructura que seria més pròpia del discurs oral i que, manipulada adequadament, podria presentar-se com un enunciat contundent de negació de la tesi:

(19a) Aquests no fan una altra cosa que contar-li al fill les maneres que han pensat per suïcidar-se. *Cap ni una* amb sentit.⁷

Aquí només trobem una coordinació pronominal amb una funció pragmàtica de negació parcial. La nostra proposta és replantejar-ne la redacció perquè s'ajusti millor a l'estratègia concessiva que pretenem ensenyar:

(19b) Tot i que els pares s'esforcen a contar al fill les diverses maneres que han pensat per suïcidar-se, no n'hi ha cap que tingui sentit.

6. Ressenya sobre el llibre *Adéu a la publicitat* (1996) d'Oliveiro Toscani.

7. Ressenya sobre el llibre *Mil cretins* (2007) de Quim Monzó.

Sovint, la concessivitat es manifesta de manera senzilla amb la inserció d'una copulativa; es tracta, certament, d'una modalitat, ja ho hem dit, però, com que pretenem ensenyar-ne d'altres, proposem als alumnes variacions que els amplien les possibilitats d'expressió:

- (20a) Molts han dit que Monzó ha omplert amb articles periodístics aquest últim tram de *Mil cretins*. Com si l'autor sols pretenguera omplir pàgines perquè el llibre cobrés volum. *I* no hi estic d'acord, en absolut.⁸
- (20b) Malgrat que molts han dit que Monzó ha omplert amb articles periodístics aquest últim tram de *Mil cretins* com si només volguera omplir pàgines perquè el llibre cobrés volum, no hi estic d'acord, en absolut.

5 CONCLUSIÓ

La nostra intenció ha estat demostrar que els estudiants coneixen la funció pragmàtica de l'estratègia concessiva (com es pot comprovar amb l'ús abundant d'adversatives i d'altres estructures no tipificades); tanmateix, constatem que necessiten un ensinistrament que els condueixi a usar les construccions més adequades a l'àmbit escrit acadèmic.

Volem conscienciar també el professorat de llengua perquè dediqui temps a ensenyar aquesta competència, ja que, com hem dit al principi, és necessària per a l'aprenentatge significatiu de la construcció de textos argumentatius acadèmics i, a més, per reconèixer en el discurs (no sols acadèmic, sinó també polític o publicitari) l'argumentació implícita que manifesta aquesta estratègia concessiva.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ADAM, JEAN MICHEL (1985): «Quels types de textes?». *Le français dans le monde*, vol. 192, p. 39-43.
- ADAM, JEAN MICHEL (1992): *Les Textes: types et prototypes*. París, Nathan.
- ADAM, JEAN MICHEL (1995): «Hacia una definición de la secuencia argumentativa». *Comunicación, lenguaje y educación*, vol. 26, p. 9-22.
- ADAM, JEAN MICHEL / BONHOMME, MARC (2000): *La argumentación publicitaria*. Madrid: Cátedra.
- AMOSSY, RUTH (2010): *La présentation de soi. Ethos et identité verbale*. París, PUF.
- ANSCOMBRE, JEAN CLAUDE (1983): «Pour autant, pourtant (et comment): à petites causes, grands effets». *Cahiers de Linguistique Française*, vol. 5, p. 37-84.

8. Ibid. nota 7.

- ANSCOMBRE, JEAN CLAUDE (2001): «Le rôle du lexique dans la théorie des stéréotypes». *Langages*, vol. 142, p. 57-76.
- ANSCOMBRE, JEAN CLAUDE / DUCROT, OSWALD (1994): *La argumentación en la lengua*. Madrid, Gredos.
- BADIA I MARGARIT, ANTONI M. (1996): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona, Edicions 62.
- BAJTIN, MIJAIL M. (1979): «El problema de los géneros discursivos». *Estética de la creación verbal*. México, Siglo XXI.
- BANGO DE LA CAMPA, FLOR M. / DONAIRE, MARIA L. (2006): «La concesión como estrategia argumentativa». *Actas del XXXV Simposio Internacional de la Sociedad Española de Lingüística*. León, Universidad de León.
- CAMPS, ANNA (1994): *L'ensenyament de la composició escrita*. Barcelona, Barcanova.
- CAMPS, ANNA (1995): «Aprender a escribir textos argumentativos: características dialógicas de la argumentación escrita». *Comunicación, lenguaje y educación*, vol. 26, p. 51-63.
- CASTELLÀ, JOSEP M. et al. (2007): *Entendre('s) a classe*. Barcelona, Graó.
- CATTANI, ADELINO (2006): «Teoria de l'argumentació i pràctica de l'argumentació». *Quaderns de filosofia i ciència*, vol. 36, p. 19-25.
- COTTERON, JANY (1995): «¿Secuencias didácticas para enseñar a argumentar en la escuela primaria?». *Comunicación, lenguaje y educación*, vol. 26, p. 79-94.
- CUENCA, MARIA J. (1991a): *Les oracions adversatives*. Barcelona, PAM, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
- CUENCA, MARIA J. (1991b): *L'oració composta (II): la subordinació*. València, Universitat de València.
- CUENCA, MARIA J. (1995): «Mecanismos lingüísticos y discursivos de la argumentación». *Comunicación, lenguaje y educación*, vol. 26, p. 23-40.
- CUENCA, MARIA J. (2006): *La connexió i els connectors. Perspectiva oracional i textual*, Vic, Eumo.
- CUENCA, MARIA J. (2008): *Gramàtica del text*. Alzira, Bromera.
- DOLZ, JOAQUIM (1995): «Escribir textos argumentativos para mejorar su comprensión». *Comunicación, lenguaje y educación*, vol. 26, p. 65-77.
- DOLZ, JOAQUIM (2006): *Per a un ensenyament de l'oral*. Barcelona, PAM.
- Ducrot, Oswald (1986): *El decir y lo dicho*. Barcelona, Paidós.
- DUCROT, OSWALD (1995): «Les modificateurs déréalisans». *Journal of Pragmatics*, vol. 24, p. 145-165.
- DUCROT, OSWALD / CAREL, MARION (2008): «Descrição argumentativa e descrição polifônica: o caso da negação». *Letras de Hoje*, vol. 1, p. 7-18.
- EEMEREN, FRANS / GROOTENDORST, ROB/ SNOECK HENKEMANS, FRANCISCA (2006): *Argumentación*. Buenos Aires, Biblos.
- FABRA, POMPEU (1956): *Gramàtica catalana*. Barcelona, Teide. [2002]
- FERRER, MONTSERRAT (2008): «Ensenyem a argumentar per fer ciutadans». *Articles*, vol. 45, p. 44-61.

- FUENTES, CATALINA / ALCAIDE, ESPERANZA (2007): *La argumentación lingüística y sus medios de expresión*. Madrid, Arco Libros.
- GUY BASSART, DOMINIQUE (1995): «Elementos para una enseñanza de la argumentación en la escuela primaria». *Comunicación, lenguaje y educación*, vol. 26, p. 41-50.
- HERNANDO CUADRADO, LUIS A. (1998): «Sobre la expresión de la concesividad en español». *Revista de Filología Románica*, vol. 15, p. 123-133.
- LO CASCIO, VINCENZO (1998): *Gramática de la argumentación*. Madrid, Alianza.
- MAINGUENEAU, DOMINIQUE (2002): «L'ethos, de la rhétorique à l'analyse du discours». http://dominique.maignueneau.pagesperso-range.fr/intro_company.html. [Consulta, 24 de juliol de 2011]
- MIÑONES, LAURA (2004): «Cuándo y cómo la concesión gramatical (no) implica conceder». *Pragmalingüística*, vol. 12, p. 91-103.
- MOESCHLER, JACQUES (1985): *Argumentation et conversation*. París, Hatier.
- PERAIRE JOAN (2009): «Darwin i la teoria de l'evolució en la publicitat contemporània». *Ribalta*, vol. 14, p. 139-155.
- PERAIRE JOAN / PORTALÉS, ENRIC (2012): *Llengua catalana per a comunicadors*. Castelló de la Plana, Universitat Jaume I.
- PERELMAN, CHAIM / OLBRECHTS-TYTECA, LUCIE (1989): *Tratado de la argumentación*. Madrid, Gredos.
- PLANTIN, CHRISTIAN (1990): *Essais sur l'argumentation*. París, Kimé.
- PLANTIN, CHRISTIAN (1998): *La argumentación*. Barcelona, Ariel.
- PORTALÉS, ENRIC (en premsa): «'Donar gat per llebre'. Les estratègies argumentatives en l'obra política de Joan Fuster». *Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*.
- PORTALÉS, ENRIC (2012): «L'estratègia concessiva, un repte en l'ensenyament de l'argumentació». *Articles*, vol. 58, p. 36-48.
- PORTOLÉS, JOSÉ (1998): «El concepto de suficiencia argumentativa». *Signo & Seña*, vol. 9, p. 125-146.
- PORTOLÉS, JOSÉ (1998): *Marcadores del discurso*. Barcelona, Ariel.
- PORTOLÉS, JOSÉ (1988a): «La teoría de la argumentación en la lengua y los marcadores del discurso». MARTÍN ZORRAQUINO, MARÍA A. / MONTOLÍO DURAN, ESTRELLA (ed.) *Los marcadores del discurso*. Madrid, Arco, p. 71-91.
- PORTOLÉS, JOSÉ (1998b): *Los marcadores del discurso*. Barcelona, Ariel.
- RIOS, ISABEL / SALVADOR, VICENT (2008): *L'ensenyament del discurs escrit*. Alzira, Bromera.
- SALVADOR, VICENT (2000): «L'estil nominalitzat». *Caplletra*, vol. 29, p. 69-82.
- SALVADOR, VICENT (2002): «Les construccions condicionals i les concessives». SOLÀ, JOAN et al. (ed.): *Gramàtica del català contemporani. Volum 3. Sintaxi*. Barcelona, Empúries, p. 2977-3025.
- SALVADOR, VICENT (2006): «Argumentació i estructures lingüístiques». ALTURO, NÚRIA et al. *L'argumentació*. Barcelona, UB.

- SALVADOR, VICENT (2009): «Entre la retòrica i la gramàtica: estructures de la concessivitat en català». *Actes del XIV Col·loqui de llengua i literatura catalanes*. Barcelona, PAM.
- SERRA, ENRIC / PRUNYONOSA, MANUEL (2002): «La coordinació». SOLÀ, JOAN et al. (ed.): *Gramàtica del català contemporani. Volum 3. Sintaxi*. Barcelona, Empúries, p. 2181-2245.
- SOLÀ, JOAN et al. (ed.) (2002): *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona, Empúries, vol. 3: *Sintaxi*.
- VIGOTSKI, LEV (1995): *Pensamiento y lenguaje*. Madrid, Paidós.
- VILÀ I SANTASUSANA, MONTSERRAT (2002): *Didàctica de la llengua oral formal*. Barcelona, Graó.

